

Тіменік Зиновій Іванович
к. філос. н., доцент кафедри історії України та етнокомунікації
Національного університету «Львівська політехніка»
consystoria@ukr.net

ДУХОВНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН КИЄВА І ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІДЕЇ У РУСЛІ ІСТОРІОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ. (ЗІ СПАДЩИНИ ОРЕСТА НОВИЦЬКОГО)

1. Обмірковані ідеї мають свою специфіку вираження (переважно – через непрявність, латентність з огляду на історико-суспільну ситуацію); їм властиві також і особливі здатності щодо потенційного проникнення у міждисциплінарний простір й утвердження там. Будучи органічною складовою філософії релігії (з її феноменальними можливостями перебувати одночасно і у власнім, і певною мірою у міжгалузевім просторі), ці ідеї (передусім з огляду на постійні неоднозначні вияви своїх складових, зокрема, – добра-зла, світла-темряви) набувають додаткових функціональних можливостей. Названі можливості взаємообумовлюються з іншими чинниками: передусім – з історичною пам'яттю (на зіткненнях з духовної культурою, з філософією релігії).
2. Історична пам'ять на підставі своїх (автономних) властивостей то зі ситуативною дотичністю-сегментністю, то наскрізно спроможна розкривати світоглядно-свідомісні чи менталітетні стани. Унаслідку формується комплекс процесів, що уможлиблює з'ясувати, як, всупереч багатосотлітньому національно-релігійному гнобленню, україноментальний “клімат” [див.: 1, с. 899] Києва певною мірою не тільки існував, а й діяльно виявляв себе, – хоча з неоднаковою періодичною інтенсивністю. У сукупності названих форм спротиву утверджувався певний результат. Невипадково, отже, «Київський університет, хоча й був задуманий як «російський», існував усе ж в україноментальному «кліматі» [1, с. 899].
3. Звідси попередньо можна стверджувати: саме завдяки комплексові взаємообумовлених процесів, які закономірно трансформувались у своєрідний “каскад”, світоглядно-свідомісні і ментальні вияви мали підстави утверджуватись. Ужите в гуманітарному виданні поняття “клімату” засвідчило передусім одну із прикметних його рис – проникати у різні галузі знання, зокрема, також у філософію релігії через латентну оприсутненість її ідей. А головне, що у непрявній формі фактично визнавалося спільне між цим поняттям і однією із прикметних рис філософсько-релігійного простору. Маються на увазі ситуації, коли мисленнева спрямованість і самі заходи імперських можновладців ХІХ ст. щодо поетапно-системного цілеспрямованого обмосковлення натрапляли на відвертий або мовчазний спротив українства щодо обмосковлення – як уособлення духовного зла-темряви.
4. Виразальність україноментального “клімату” (на шляху до утвердження, зокрема, ідеї взаємодії добра-зла, світла-темряви) виявлялась у світоглядно-свідомісних змінах київської молоді. Цього разу – щодо її поступового переходу від слов'янофільства до українофільства. Причина такого переходу вбачалась одна – через саму наявність серед студентів в Університеті святого Володимира переважної більшості «малоросіян»³ [див.: 2, с. 307–308]. Так стверджував реакціонер Алексей Орлов, який названі два світоглядні типи сприймав дисгармонійно, спотворено (з погляду об'єктивного розуміння добра-зла, світла-темряви).
5. Латентне наближення до контексту названої ідеї впливало із твердження Алексея Орлова про прагнення студентів Київського університету до «самобутності» [2, с. 309]. Тобто такої самобутності, котра засвідчувала реальне (а не дисгармонійне) духовне добро-світло у способі мислення і вчинках тамтешньої молоді. Непрявно визнавалось їхнє прагнення усвідомлювати й плекати корені своїх духовних традицій. Водночас Орлов висловлював занепокоєння від появи у публікаціях «напівтуманних і двозначних висловів» [2, с. 310]. Одначе така форма названих висловів була вимушеною з огляду, як відомо, на жорстку тогочасну цензуру. З історософської

³ Тобто – українців.

позиції обміркованого дискурсу була то фактично безперервна боротьба добра-світла українських мислителів зі зловісними замірами цензорства – як одного з уособлень зла-темряви тогочасної системи.

6. «Напівтуманні і двозначні вислови» (як їх інтерпретував Алексей Орлов) у тексті Новицького є. Але стосуються вони вияву ще однієї ідеї – істинності й повноти (між)релігійних комунікацій. Цього разу – на язичницько-християнському суміжжі.⁴ Про що свідчить його вступна промова у Київському університеті 13 липня 1837 р.; і просякнута вона була ідеєю відродження історичної пам'яті через ідеалізацію символів у дусі романтизму [див.: 3, с. 50]. Стурбованість царського чиновника про нібито небезпечні прояви самобутності треба розуміти, як опір темних сил, аби не допустити її утвердження, адже названі прояви ставали однією із передумов аби історична пам'ять для формування обміркованих тут ідей усталювалась.

7. «Філософія, – підкреслював учений, – є у найвищій мірі самосвідомістю народу; а тому в ній має виражатися дух самого народу» [3, с. 50]. До цього органічно долучається простір обміркованих філософсько-релігійних ідей із супровідним утвердженням духовнокультурного через закономірне уреальнення історичної пам'яті. Далі автор прагне диференціювати прояви духу у різних сферах. Роздумуючи про Київську Духовну Академію – як «святилище науки» [3, с. 50], – Новицький недвозначно висловлювався про місію рідної філософії, початки якої виникли «на <...> заповідних для всіх берегах Борисфена» [3, с. 50]. Тобто там, де зародилася «колись Вітчизна наша» (а вона в Ореста Новицького асоціювалася передусім з Київськими «священними горами») [3, с. 50].

8. Через взаємообумовлені процеси ситуативно формується відношення «священні гори»–світло віри–«святилище науки», функціональність елементів якого полягає в утвердженні взаємозумовлених вартостей світлості-святості людського життя у поєднанні із фактичною феноменологізацією світлих ідей у столичних храмах науки. Із роздумами про Київ супровідно архетипізуються Борисфенові (Дніпрові) береги, стаючи символом-заповітом для всіх (пра- і сучасних українців), органічно уконтекстовуючись у реальний простір язичницько-християнських контактів.

9. Унаслідку непроявно утверджується ідея істинності й повноти (між)релігійних комунікацій. Підтвердженням цього є також дія історико-філософської концепції часу через гармонізацію духовних епох цих двох віровизнавчих систем. Взаємопов'язаний комплекс названих процесів і станів своєрідно об'єднує «знамено любомудрія» [3, с. 50], встановлене на Київських горах. Таке знамено, що стало ще одним своєрідним символом, який спроможний концентрувати гармонізації названих систем.

10. Отже, духовнокультурний феномен Києва є підстави осмислювати також і з погляду функціонування обміркованих ідей, у структурі яких концентрується значний потенціал щодо цілісного й усебічного осмислення багатовимірного тогочасного життя української столиці. 30-х–40-х рр. ХІХ ст. Таке осмислення виявляє водночас нові можливості історичної пам'яті, яка, проникаючи у простір цих ідей, здатна ретроспективно актуалізувати призабуте, маловідоме у суперечливі стани духовнокультурного сьогодення Києва.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія філософії. Словник / за заг. ред. д. філос. н., проф. В. І. Ярошовця. – К: Знання України, 2012. – 1087 с.

2. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3-х т. / АН УРСР. Археографічна комісія та ін.; упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1990. – Т.3. – 440 с.

3. [Новицький Орест]. Об упреках, делаемых философии в практическом и теоретическом отношениях их сил и важности. Речь, произнесенная в торжественном собрании Императорского Университета Св. Владимира 15 июля 1837 года Ординарным Профессором Философии Орестом Новицким / [Орест Новицький]. – К.: В Университетской Типографии, 1838. – 50 с.

⁴ Серед обставин тотального панування тогочасної доктрини “цареславія-православія-народності” висловлюватися про реальність названих комунікацій було немислимо. Натомість концептуальне вираження своїх позицій Орест Новицький змушений був утверджувати непроявно, а то й – латентно.